

I. 3. a. SATELE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN LUMINA IZVOARELOR SCRISE. DATE STATISTICE GENERALE

"Satele românești înălțate vertiginos pe o muchie, luând pieptiș o prăpastie sau împrăștiate pe o vale ca turmele, s-au născut parcă din inspirația capricioasă a naturii în mijlocul căreia ele sunt așezate" Lucian Blaga

La începuturile istoriei medievale românești s-a aflat satul și țăranimea liberă, care, stăpână pe pământ, a avut forme specifice de organizare social-politică și de viață culturală. Stăpânirea pământului nu era individuală ci de grup, de comunitate sătească sau agrară, derivând dintr-o ascendență comună¹⁶⁷. Organism arhaic, multiseclar care poate trăi în sine, de la sine și pentru sine, satul românesc medieval era o comunitate de locuitori descendenți "ai aceluiși moș", "fiind sânge" între ei. Conducerea acestei comunități era în mâinile reprezentanților ei, căpeteniile familiilor care o alcătuiau, "oamenii buni și bătrâni care se strâng la adunare"¹⁶⁸. Țăranimea era forța vitală a societății românești, aceea care asigurase continuitatea și originalitatea comunității etnice, "timbrul etnic special"¹⁶⁹.

Geneza și evoluția satului românesc au constituit o preocupare permanentă a istoriografiei românești. Reconstituirea imaginii unui sat medieval presupune cunoașterea vetrei sau vetrelor propriu zise ale așezării și a spațiului de activitate, evidențierea urmelor activităților agricole și meșteșugărești, a drumurilor, a monumentelor de cult, necropolei și nu în ultimul rând a fortificațiilor individuale sau colective. Cunoașterea integrală a fiecărui segment a habitatului rural oferă informațiile necesare pentru reconstituirea imaginii de ansamblu a unui sat medieval.

Completarea cunoștințelor asupra perioadei medievale timpurii nu este posibilă decât prin cercetări efectuate pe teren. Un prim pas în această direcție îl constituie întocmirea repertoriului de obiective susceptibile de a intra în raza activității arheologice, respectiv a listelor de sate existente în Evul Mediu. În Țara Românească, pentru veacul al XIII-lea, nu cunoaștem decât un singur sat - Celeiul - amintit în Diploma din 1247, însă și acesta este supus controverselor: este vorba de Celeiul de la Dunăre sau de localitatea din preajma Tismanei Gorjului?

Așezate pe hartă, realitățile istorice ne apar într-o cu totul altă lumină decât simpla lor enumerare. O spunea și Dimitrie Cantemir: "mapa (adică harta-n.n.), alta nu iaște fără numai istorie în șiruri însămnată..."¹⁷⁰

¹⁶⁷Șerban Papacostea, *Evul Mediu Românesc, realități politice și curente spirituale*, Editura Corint, București, 2001, p.335.

¹⁶⁸Nicolae Iorga, *Istoria românilor, vol. III, Ctitorii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p.345.

¹⁶⁹Idem, *Studii asupra Evului Mediu Românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p.425.

¹⁷⁰Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor*, Editura Albatros, București, 1981, p.9.

O statistică privind satele și orașele din Țara Românească, pentru o perioadă de până la 1500, a realizat-o istoricul Ion Donat, care stabilește cifre globale asupra satelor și orașelor, în total 514, din care 325 sate și orașe există și azi, iar 189 au dispărut cu vremea¹⁷¹. De reținut este observația că procentul real de dispariție a fost totuși mai mic decât ar putea indica sau sugera izvoarele medievale, dicționarele și statisticile moderne deoarece - mai ales în zonele dens populate - o bună parte din sate au fost absorbite cu timpul de așezările vecine (mai ales târguri și orașe). Când privește disparițiile de sate, autorul citat consideră că ele sunt o caracteristică a Câmpiei Române, dispariția satelor fiind sensibil mai redusă în regiunea colinară.

După invazia mongolă din 1241, care a frânat dezvoltarea economică, socială și politică a Estului european, pe teritoriul dintre Dunăre și Carpați se dezvoltă un proces de închegare a formațiunilor prestatale, astfel că la începutul secolului XIV ia naștere Țara Românească.

Acum peste 6 veacuri, în acea memorabilă toamnă, a lui 1330, când regele Carol Robert își aduna o oaste mare - evident nu pentru o simplă plimbare pașnică (într-o țară nepopulată), cum va pretinde el însuși doi ani mai târziu, dar a fost înfruntat și învins de "mulțimea nenumărată a vlahilor" (*vlachorum multitudo innumerabilis*)¹⁷².

După o jumătate de veac și mai bine de la aceste evenimente, în jurul anului 1370, când are loc instalarea mitropolitului Antim, în actul sinodal de numire se constată ca o justificare: "Trecând însă vremea, deoarece poporul acelei țări se întâmplă să fie mult, ba aproape nenumărat..."¹⁷³.

Situația demografică a țării va suferi schimbări de îndată ce își vor face apariția turcii la Dunăre, către sfârșitul secolului XIV. Desele lor incursiuni de pradă vor provoca distrugerii masive în lumea satelor, îndeosebi de-a lungul Dunării.

DATE STATISTICE GENERALE.

Pentru a număra satele existente în Țara Românească, în secolele XIV-XV, și ca să ne dăm seama de situația demografică din lumea rurală, vom face apel la documentele din epocă. Nu toate documentele medievale au ajuns până la noi, însă, și nici toate satele medievale nu au intrat în circuitul emisiunilor de acte de cancelarie domnești.

Documentele ajunse până la noi sunt doar acelea pe care le-a triat exclusiv interesul concret al stăpânilor de moșii în dovedirea "drepturilor" lor; documente despre satele devălmașe libere nu apar decât atunci când se destramă aceste obști, când părțile "se aleg"¹⁷⁴.

---

¹⁷¹Ion Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV-XV*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, I, 1956, nr.6, p.77.

¹⁷²George Popa-Lisseanu, *Chronicon Pictum*, Editura Academiei, București, 1898, p.108-110 (text latin) și p.233-235. (trad.rom.)

¹⁷³Eudoxiu de Hurmuzachi, *Documente XIV, Documente privitoare la istoria românilor*, Editura Academiei Române și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, București, 1890, vol.I, doc. nr. VII, p.9.

¹⁷⁴Henri H. Stahl, *op. cit.*, p.6.

În stabilirea listelor nominative, a cifrelor și procentajelor globale, s-au avut în vedere două criterii de orientare:

- a) prima mențiune documentară,
- b) posibilitatea de identificare în teren.

De asemenea, parcurgând documentele de după 1500, am putut constata - urmărind soarta unor sate menționate înainte de această dată - că adesea luăm cunoștințe de sate, despre care documentele din secolele XIV și XV nu ne indică nimic; de aceea astfel de așezări cu menționare târzie au fost grupate separat, dar incluse în cifrele globale de mai jos. Iată ce ne poate oferi exegeza documentelor din Țara Românească asupra numărului de sate existente până la finele secolului XV.

Totalul primelor mențiuni documentare = 653, din care:

A. Sate existente și azi păstrându-și denumirea străveche:

Total = 342 (52,5%)

1. Localizări certe = 229 (124-Oltenia¹⁷⁵, 105-Muntenia)
2. Localizări probabile = 53 (24-Oltenia, 29-Muntenia)
3. Mențiuni din secolul al XVI-lea pentru secolele XIV, XV = 60

B. Sate și numiri de sate dispărute (localizări probabile):

Total = 211 (47,5%)

4. Înainte de anul 1500 = 30 (20 în Oltenia, 10 în Muntenia)
5. După anul 1500 = 139 (74-Oltenia, 65-Muntenia)
6. Mențiuni din secolul XVI pentru secolul XIV, XV, ulterior dispărute = 42

(10-Oltenia, 32-Muntenia).

Total = 553.

La aceste așezări identificate trebuie să adăugăm grupa de așezări pe care documentele medievale ni le prezintă drept siliște :

7. Siliști = 13 (9-Oltenia, 4-Muntenia).

C. Sate și siliști neidentificate.

Total = 87.¹⁷⁶

Total general = 553 + 13 + 87 = 653.

Aceste cifre nu pot avea o valoare absolută, ci una orientativă. Reconstituirea imaginii lumii rurale din veacurile XIV, XV presupune adăugarea la numărul total de 653 de prime mențiuni documentare și pe acelea depistate pe cale arheologică; numărul ultimelor fiind însă destul de mic, datorită slabei intensități a cercetării arheologice într-o astfel de direcție.

De asemenea, limita cronologică - anul 1500 - este pur convențională, întrucât și după această dată, aflăm știri pentru epoca secolelor XIV și XV, deoarece mențiunile de sate dintre 1500 și 1525 (peste 350) se referă la așezări care "își trag

¹⁷⁵Daniela D. Ilie, *Evoluția proprietății țărănești în Oltenia (1800-1900)*, Târgoviște, 2005, mss., p.27-162.

¹⁷⁶Nicolae Constantinescu, *op. cit.*, p.177.

temeiul cel puțin din secolul al XV-lea"¹⁷⁷. E foarte puțin probabil ca în mai puțin de o generație să fi avut loc o explozie demografică rurală de o așa amploare (contextul social, economico-politic al vremii n-a fost favorabil unui astfel de proces).

Obținem în acest fel un număr total de 1060 așezări rurale existente înainte de 1500. Cum însă o parte din ele își încetează existența chiar înainte de sfârșitul secolului - cu toate erorile inerente unei astfel de reconstituiri - se poate afirma că, la sfârșitul secolului al XV-lea, Țara Românească avea în jur de 1000 sate. Dacă socotim în medie 20 de gospodării pentru fiecare sat, iar fiecărei gospodării îi repartizăm câte 5 suflete (cifre convenționale), rezultă un număr total de 20.000 gospodării țărănești și circa 100.000 locuitori în mediul rural al Țării Românești la sfârșitul secolului al XV-lea¹⁷⁸.

Acestea sunt cifre minime dacă avem în vedere dinamica ulterioară: 2537 sate și orașe documentate în anul 1600¹⁷⁹, 2696 în anul 1778; 2954 în 1790 și 3576 sate și orașe în 1831. Aceste cifre, aproximative totuși, demonstrează că procesul istoric demografic cunoaște în Țara Românească un curs ascendent, accentuat în secolul XV; ponderea de bază nu o au satele care dispar, ci cele care luptă și se mențin, conservându-și din vechime chiar denumirile.

I. 3. b. TOPONIMIA RURALĂ MEDIEVALĂ.

Toponimia¹⁸⁰ poate fi socotită drept istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări și fapte mai mult ori mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor. Tot felul de momente din viața unei colectivități umane: istorice, sociale, economice, politice, psihologice, găsesc adesea ecou în toponimie.

În numeroase cazuri locurile au fost botezate cu numele unui întemeietor sau proprietar de sat ori un alt personaj care a jucat un rol în istoria satului. Altădată au intervenit schimbări profunde în raporturile de proprietate, foarte des ca urmare a unor acte abuzive din partea puternicilor zilei.

Cele două (sau mai multe) subdiviziuni ale moșiei împărțite (și implicit ale satului) adaugă la vechiul nume (unic dintru început) pe acelea ale noilor proprietari, spre a se deosebi astfel una de alta și totodată (fără vreo intenție specială), spre a conserva pentru generațiile viitoare amintirea abuzului devenit cu timpul act juridic.

---

¹⁷⁷ Ion Donat, *op. cit.*, p.79.

¹⁷⁸ Nicolae Constantinescu, *op. cit.*, p.179.

¹⁷⁹ Ion Donat, *op. cit.*, p.79.

¹⁸⁰ Academia Română, *Tezaurul Toponimic al României. Moldova. Volumul I. Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale. 1772-1988. Partea 1. A. Unități simple (Localități și moșii) A-O*, București, 1991; *Partea a 2-a, Unități simple (Localități și moșii) P-30 decembrie. B. Unități complexe*, București, 1992; Pavel Eugen, Augustin Pop, Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu, *Tezaurul toponimic al României. Transilvania. Județul Sălaj*, Editura Academiei Române, 2006, p.44-244; Dumitru Loșonți, Sabin Vlad, *Tezaurul toponimic al României. Transilvania. Valea Hășdății*, Editura Academiei Române, București, 2006, p.24-126.